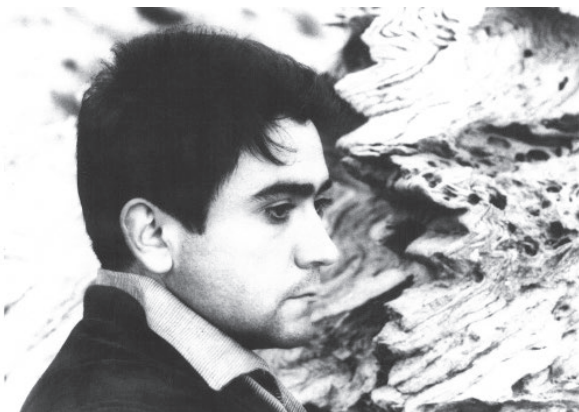

Fragments dels *Diaris* de Ricard Salvat

A continuació, oferim una selecció de textos extrets dels diaris escrits per Ricard Salvat entre 1962 i 1975, i publicats per Edicions de la Universitat de Barcelona [*Diaris* (1962-1968), *Diaris* (1969-1972) i *Diaris* (1973-1975)].

Escola Pippo de Barcelona, anys 60. Fons Ricard Salvat.

Barcelona, 26 de desembre de 1962

Les Rambles estaven força buides, amb alguna banda de castellans amb barrets i trompetes, fent gatzara. Se'ls notava desarrelats; ningú se'ls mirava o, si ho feia, era amb una mena de curiositat burleta. A mi se'm va ocórrer d'anar a la muntanya de Montjuïc perquè veiessin un Nadal més a la castellana. Vaig deixar el cotxe a la porta del descampat i vam anar muntanya endins.

A Ca Valera ja havien tancat, però es notava que la juerga seguia dins. Vam anar pel camí que va cap al mar i vam entrar a una tasca, la d'en Roque, em sembla. Hi havia poca gent, uns nois joves amb una zambomba, i una noia, tots entorn d'un braser enorme. Cantaven nades, i nosaltres ens vam quedar a escoltar-los. La senyora Lozano va seure prop del braser, jo vaig demanar dues cassalles i dos conyac, i aviat ens vam posar a cantar amb ells, que ens van acceptar i incorporar amb naturalitat. Hi havia un noi ros molt simpàtic que ho animava tot, i, de sobte, algú va dir que estava començant a nevar. Això ens va alegrar encara més. A poc a poc el to festiu anava creixent. Un d'ells, Julián es deia, cantava *Los peces en el río*, dient estrofes i més estrofes, desconegudes per a mi, com si se les inventés. De ben segur que les improvisava.

El noi ros em va dir que tot estava pagat, jo els vaig invitar després i vam seguir cantant. De sobte el noi ros ens va dir que li agradaria que anéssim a casa seva, i així ho vam fer. Era una barraca d'uns tres metres de llarg per un metre i mig d'ample. Hi havia unes deu persones, potser fins i tot quinze. No ens podíem ni moure.

La mare de Nicolás i Julián era una dona extraordinària, amb *pañolón* al cap, que ens va invitar a galetes i anís. Jo havia comprat una ampolla de xampany perquè havia sentit que a Nicolás li agradava. La Marga s'havia animat força, i va sortir amb en Julián per les barraques a buscar una guitarra. Mentrestant, els pares i la gent que entrava i sortia, fent veure que buscava *aguinaldo*, anaven cantant i bevent anís i fumant.

Ens preguntaren si havíem pujat amb taxi i vam dir que sí. Ens van preguntar molt poc: estaven molt contents de tenir-nos amb ells i prou. A mi em van dedicar una cançó. Em deien señor i caballero. Jo els tutejava per defugir tractaments i també estava molt content de ser amb ells. Al cap de poc, quan la Marga i el Julián tornaren sense haver trobat cap guitarra, vam parlar d'anar a menjar melons a Casa Julio, que és a la part més alta de la muntanya.

Quan hi vam anar, el Julián ens va dir que havia promès a la seva tia d'anar a visitar-la, i ens va demanar que l'acompanyéssim. La casa de la tia era més una casa que una simple barraca. Tenia dues cambres, la cuina i, naturalment, el menjador amb làmpada de llàgrimes i tot. A la cuina tenia un *frigidaire* esplèndid. Luxe pur.

Allí només hi havia dones, l'única jove que hi havia es moria de ganes de venir amb nosaltres, però el noi moreno no la va deixar venir. Val a dir que ell es va quedar amb ella. Les dones ens van dir que cuinaven perquè havien de treballar el dia de Nadal, i que es passaven la nit en blanc preparant el menjar. Feia una oloreta de brou que reanimava els esperits. Ens van donar altre cop galetes, aquesta vegada de més qualitat, i anís. Allí no vam cantar tant. Hi havia un nen que s'havia fet un instrument amb una forca d'arbre a la qual havia posat dos filferros que travessaven taps de cervesa. Feia un so boniquíssim.

Vam passar a conèixer l'*abuela*, que tenia uns noranta-dos anys (crec que ens van dir). La pobra dona no entenia res, però estava molt serena en el seu llit. La Marga la va abraçar, petonejar i li va arreglar el llit. Jo li vaig desitjar un bon Nadal. La seva filla semblava molt agraïda que haguéssim volgut conèixer-la. L'Aurèlia estava emocionada de veure com ens acollien. Jo ja li havia dit diverses vegades que aquella gent són d'una elegància extraordinària, i ella semblava que no s'ho volia creure.

Vam anar també a Casa Julio a menjar melons. És una mena de tasca, amb la meitat del local ocupat per melons, uns melons boníssims que van impedir que ens embriaguéssim. Jo vaig tornar a comprar xampany, amb prou feines em deixaven convidar-los, havia d'aprofitar quan estaven distrets. Cap a les set de la matinada baixàvem al Born a menjar xocolata amb xurros. La mare de la Marga encara no s'ho creu ara, suposo. La varen sotraguejar ben bé. Però em sembla que, en el fons, s'ho va passar molt bé amb gent de la seva terra.

7 d'agost de 1962

Avui faig vint-i-vuit anys. Em sembla que ho he rebut amb una mica de nostàlgia. Et vas adonant que el

temps passa i un no té la seva obra en el lloc de maduresa que voldria i tampoc la té situada. Com de costum, estic descontent, no hi puc fer més, sóc una mena d'ésser malhumorat, incapaç de trobar una adaptabilitat al medi cultural d'aquí. Tot sovint tinc la sensació que perdo el temps, que no faig el que caldria. Em trobo amb vint-i-vuit anys i amb cap mena de situació econòmica estable o mínimament segura. Estic situat d'una manera estranya, potser absurda, dins la societat. Tinc un llibre, per fi, editat. [...] Però només puc pensar que la meua novel·la, en ser editada en les condicions en què ho ha estat, no s'ha incorporat com caldria a la vida intel·lectual de casa nostra. No hi ha entrat. És com si no existís. Tampoc veig cap mena de sortida per al meu teatre. Tornaré a refer *Nord enllà*. Li donaré un to menys documental i potser més dialèctic, a la vella manera de la *pièce bien faite* burgesa, perquè resulti més assequible. Com a director, la trista i grisa aventura comercial no em tempta. Alberto González Vergel, María Paz Ballesteros i, em sembla, Josefina Sánchez Pedreño, la directora de Dido, Pequeño Teatro, volen que vagi a Madrid a dirigir un espectacle. També parlen d'anar-hi amb la companyia. L'Alberto González Vergel va quedar impressionat quan va veure *20 años de poesía española*, i sembla que ha fet molts passos perquè l'anem a fer a Madrid. No ho sé, em sembla que em convé anar-hi. Tampoc veig una sortida una mica digna en el camp del cinema. Vas lluitant, lluitant, com si et donessis cops contra un mur impenetrable, que mai podràs trencar, ni esberlar tan sols. De vegades penses que no, que la cosa sembla més madura, que hi ha unes possibilitats, però la veritat és que no. Almenys jo torno a endinsar-me en el meu pessimisme. Aquest viatge m'ha donat, com a mínim, una injecció de vitalitat i optimisme. Hi ha una sèrie de gent que s'ha interessat per la meua feina. A més, sempre tens aquesta sensació de provisionalitat! Ara encara la sento més, després de la possibilitat d'una invitació per anar a fer teatre a Cuba. Crec que potser hauria d'anar-hi i fer feina amb ells. Treballar sense traves ni travetes deu ser tan agradable... A més, a mi, que m'influencia tant l'ambient que m'envolta, em sembla, m'ajudaria a treballar més i més. Aquí tinc la sensació que tot plegat no val la pena, això de treballar per a un públic tan restringit, eminentment burgès, no ens enganyem.

Sant Petersburg, 11 d'octubre del 1962

Quan anàrem a visitar aquella mena de Versalles que és el Peterhof, del jardí estant, a la vora del riu, que ja és el mar, ens van dir que a l'altra banda, aquella línia de terra que es veia, era Suècia. A mi em va fer una il·lusió extraordinària, fins i tot una mica d'emo-

Port de la Selva, 1963. Fons Ricard Salvat.

ció. Aquella tarda també anava amb els cubans. L'Ildefonso, amb el seu cameràman, rodava una pel·lícula i estava tot enfeinat. Aprofitava el viatge per fer un documental del congrés i de l'URSS. El jardí del Peterhof li possibilitava una bonica seqüència; recordo que a les trampes d'aigua —aquelles trampes que segons quina pedra trepitges o en quin lloc del banc seus et dutxen— va treure uns plans que li podien quedar molt reeixits. Fins en aquestes coses es veu l'infantilisme dels russos. El tsar que va construir aquell palau es dedicava a emplenar-lo de sorpreses, digne d'un rei de deu anys, per espantar els seus cortesans i fer-se després un tip de riure: arbres que plouen, bancs que arruixen, passejos per on no pots passar perquè, si hi passes, et dutxes. Me l'imagino fent-se un panxó de riure amb aquestes coses. I per aconseguir-ho, el treball que comportava, tot un treball d'enginyeria. El Peterhof és boniquíssim; hi ha, davant de la façana, entre l'escalinata que porta del palau al camí del mar, una fontana, esplèndida, d'un bon gust extraordinari, amb figures totes recobertes de làmina d'or. A Vera i Vittorio De Seta no els va agradar gens, però a mi sí, en cert aspecte em va agradar més que Versalles. Però ells dos estaven tots desmenjats. Vittorio i Vera, que anaven a Leningrad sols, independitzant-se del seu grup, s'afe-

giren al nostre perquè es trobaven una mica perduts, no tenien cap guia, ningú s'havia preocupat d'anunciar la seva visita. A Leningrad vàrem anar molt sovint tots plegats. Vera és especialment agradable i ell és un noi molt educat i preparat.

Casa, Numància 29, 1 de febrer de 1962

Avui hem parlat molt, ha estat una de les sessions més interessants, més enriquidores que he tingut amb en Salvador Espriu. Hem parlat de tot i del mateix de sempre. Hem convingut que la poesia és un camí de coneixement, un estadi previ, però al mateix temps pot ser també final, o encara més enllà de la metafísica, que la clou no acabant-la mai, que l'envolta, però que no sap sortir-se'n, tot abocant-la a una sortida.

Ens hem preguntat si la metafísica i la poesia no s'estan acabant, si no s'han acabat ja —almenys la primera—. M'ha dit que Villon, el Machado de Sòria, Sant Joan de la Creu (Juan de la Cruz, vaja), són poetes que estan en aquest camí. Potser la poesia pot anar més enllà. Em pregunto ara si no deu ser perquè no necessita mètode. No deu ser el mètode una mena d'ajuda-caminador, com unes croses, que serveixen per fer caminar pels camins de la metafísica els qui no

Alemanya, anys 60. Fons Ricard Salvat.

en saben, els qui no estan dotats o estan mancats del sentit metafísic? Però, és clar, es va massa lluny, quan se'n pot prescindir.

Jo li he dit que, si fos poeta, no em preocuparia tant com ho faig ara, perquè la poesia, de sempre —excepció feta de la de l'època medieval—, ha estat un producte estrany, absurd i fins i tot incòmode. Ara em preocupa fer novel·la o teatre en català, malgrat la reduïda acollida que puguin tenir les coses que pugui fer.

La poesia ha estat de sempre reduïda; potser ara travessa un moment brillant com pocs, em refereixo a la seva difusió. En Salvador viu, sembla, cada cop més dins de la seva poesia; de sobte, tan sols la seva poesia té un sentit i una validesa per a ell. Els altres poetes, fins i tot els més bons, li resulten trivals, sense cap valor, una «pila de versos», fins que, de sobte, alguna cosa s'obre i tot torna a agafar un sentit. La poesia et pot nodrir a tu mateix, però la novel·la no; pobre del que es queda només amb ella! És com una cosa morta, allí al teu costat, sense cap valor, amb la por que no faci morir la resta. La poesia té, és clar, més força interior que la novel·la i el teatre, que són gèneres eminentment socials i projectats cap a l'altre.

Granada, 17 d'abril de 1962

Anar a Granada va ser una experiència molt bonica. Jo no coneixia Andalusia i, després dels tres dies precipitats i plens de feina, tinc la sensació que no la conec gens, que tan sols l'he vista per un foradet. El que més em frapa és la cordialitat d'aquella gent, tenen l'art de ser cavallerosos i cordials, però sense ser empalagosos. Ens van tractar estupendament bé, ens van ensenyar l'Alhambra, que fa més bonic per la seva estranya inclusió en el paisatge que per la seva arquitectura en si, que és d'un refinament que sovint resulta excessiu. Quan un se la imagina encatificada i plena de coloraines, encara més. També vam poder veure una mica la ciutat, de pressa i corrents, el barri àrab i algunes places precioses. Hi havia una animació molt atractiva als carrers. Ser a Granada per a mi era com trobar-me en un altre món, tot i sentir-lo molt meu. Em sentia més estranger allí del que em podia sentir a Lausana o a París, o a qualsevol ciutat europea de les que conec. [...] El que sí que dominen és l'art de saber viure bé, en saben molt. Tenen una existència calma, en la qual mai no sembla que res tingui importància. El que és una meravella és el seu llenguatge: aquella gent són els aristòcrates del castellà, l'utilitzen amb una fluïdesa increïble, amb una flexibilitat meravellosa. En José Martín Recuerda, per exemple. Quan ell va ser aquí amb els seus deixebles

de preuniversitari, va llegir a la Cúpula la seva obra *La maestra*. Recordo que em va frapar molt la fluida, càlida naturalitat del seu llenguatge. La gent que té la sort de tenir una sola llengua no podrà comprendre mai les desagradables situacions que planteja el bilingüisme. I tot això emmarcat en aquella petita obra mestra que és Granada, i el que la fa més bonica encara és que ells són conscients de la bellesa de la seva ciutat. N'estan tots molt orgullosos. Comprens que molta gent s'hi quedi a viure, com a Nàpols. Per cert, de Lorca ningú no en parla. Jo crec que mai no va néixer a Granada ni hi va viure. És un tema absolutament tabú. *Connais pas!*

28 d'agost de 1962

El pintor italià Zigaina, una nit que era amb tota la colla d'italians a l'Hotel Moscou, em va dir que coneixia un pintor que feia abstracte, però que tan sols ho ensenyava als amics i a la gent occidental. Jo, tornant a la casa de l'Ehrenburg, els vaig explicar que Picasso havia decorat la façana del nostre nou Col·legi d'Arquitectes. Em preguntaren com havien anat les coses. Jo vaig parlar de la manera com Picasso havia estat introduït a Barcelona i de l'astúcia amb què Joan Prats i la colla del Club 49 ho havien fet. Jo ho sabia per en Prats, que m'ho havia dit directament, i els vaig explicar com ho havien fet per organitzar la primera gran exposició de Picasso a la Gaspar. Havien esperat que tots els quadres fossin dins d'Espanya per començar a fer la propaganda. I un cop els quadres van ser a l'interior, van començar a fer el gran soroll i, és clar, Franco no es va atrevir a prohibir una exposició de Picasso. El que he de preguntar a en Prats és com s'ho van fer per entrar els quadres al país. Cal suposar que d'estranyis, és clar. Saber tot això els va interessar moltíssim. Recordo que l'Ehrenburg va riure un moment quan jo, tot parlant, vaig emprar l'expressió «batalla Picasso». Quan vaig acabar m'explicà que li havia fet molta gràcia d'assabentar-se'n perquè ell també havia lliurat una «batalla Picasso» a Rússia i que mai es podia emprar tan bé aquesta expressió. M'explicà que per fi havia aconseguit que concedissin el Premi Lenin de la Pau a Picasso. Es veu que Picasso li ho ha agraït tant perquè, segons sembla, diu que li va dir a l'Ehrenburg que ja era hora que el reconeguessin, perquè ell es trobava en una situació falsa: Picasso declarant-se en tot moment comunista i no essent acceptat pel país que més a prop figura ser del comunisme. Tot plegat, és clar, és un contrasentit. Es veu que n'està tan satisfet. Amb en Marcos parlaren de l'organització de la festa i l'homenatge amb motiu de l'entrega del premi. Marcos va dir que seria bonic que hi anessin molts intel·lectuals de l'interior. Es veu que volen fer una

gran festa i un gran homenatge hispànic ofrenat per la intel·lectualitat jove.

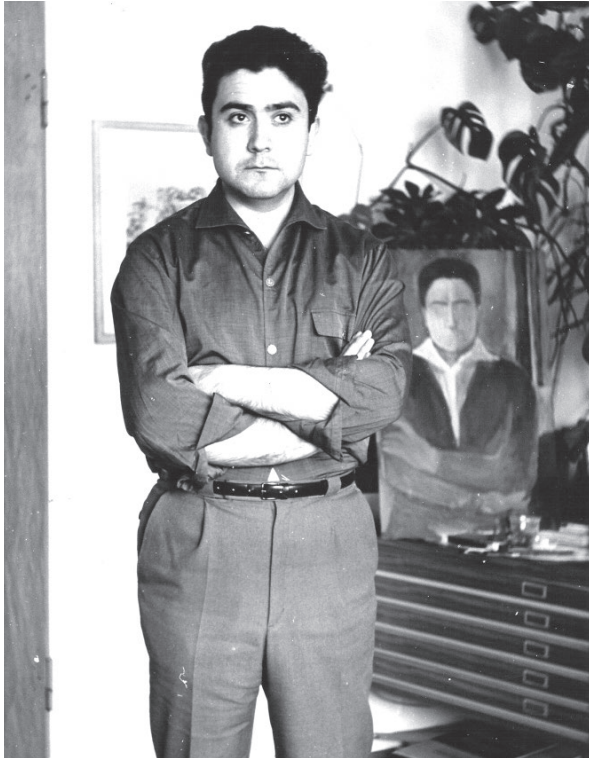
3 de gener de 1963

A la universitat, a excepció de l'Emilio Rey, a qui espero veure ara quan vagi a Madrid, no vaig fer cap amic autèntic. La gent del meu curs feien grup, però jo o no hi anava o, si alguna vegada hi anava, m'hiavorria sobiranament. No sabia què dir, amb ells. Ens preocupaven diferents problemes o, més ben dit, vèiem els problemes i la manera d'atacar-los des de perspectives absolutament diferents. Amb Miquel Porter sí que m'hi entenia, però amb ell era com una amistat a part. Cadascun de nosaltres quedàrem al marge dels grupets habituals del Pati de Lletres.

Amb l'Amando vaig fer bona amistat. Era el temps que jo vivia amb la Lilo. Jo coneixia molta gent a Colònia, m'havia introduït molt bé en els ambients universitaris gràcies a en Walter Biemel, la gent de les editorials on vaig treballar: els DuMont, els Kiepenheuer und Witsch... No solia freqüentar els espanyols, si no era per reunions de tipus polític, les úniques a les quals assistia. En aquell temps hi havia l'Antonio Pericas i la María Jesús, la seva dona, un noi poeta i molta més

A la casa de Tortosa. Fons Ricard Salvat.

Principis dels anys 60. Fons Ricard Salvat.

gent. Vam parlar de fer una revista d'agitació política, des de l'angle de la literatura i de l'art. L'havíem d'editar clandestinament. Manteníem tots plegats llargues discussions sobre el tema d'Espanya i el seu moment polític. Recordo que la Lilo no ens comprenia, no veia gens clar ni la nostra dialèctica, ni la nostra situació política, ni les nostres solucions. Em temo que veia molt clar que no acabaríem arribant enlloc. No fent res.

Teníem discussions acarnissades a casa de l'Antonio, sobretot pels vols de Nadal del 57, que vàrem passar plegats a casa seva. Les dones cuinaven, nosaltres discutíem mentre bevíem vi, te, i fumàvem sense parar.

Érem tots plegats molt joves i inexperts. Encara creïem que la situació d'Espanya només depenia de nosaltres, els joves intel·lectuals, paraula que dèiem entre orgullosos i mig avergonyits. Érem realment uns intel·lectuals? Parlàvem d'acció, sempre d'acció. Havíem llegit Sartre, i a qui més qui menys ens havia fet molta impressió. També parlàvem d'Ortega molt sovint. Tots fèiem veure que el coneixíem molt, però em sembla que l'havíem llegit molt poc. Almenys jo. Potser l'Antonio era qui l'havia treballat més a fons. Recordo que sovint aquest grup em retreia que no anés més sovint amb ells. Jo preferia freqüentar els alemanys, volia aprofitar al màxim la meva estada en aquell país.

15 d'octubre de 1963

Ara acabo d'escoltar a la ràdio la veu de la Piaf. Fa una mena d'estranya sensació acceptar que ja no és entre nosaltres. La seva veu com de vellut i rasposa al mateix temps té ara una altra mena de ressonàncies. Va morir la setmana passada. Poques hores després, pocs moments després d'assabentar-se de la seva mort, moria també Jean Cocteau. El poeta ha tingut una mort a l'alçada del seu mite, amb una meravellosa i apassionada pirueta sentimental que se l'ha endut. Aquesta vegada, ha caigut de la corda fluixa. No sé per què sempre he tingut una extraordinària admiració per Jean Cocteau, tot i que no tinc res en comú amb ell, però aquell seu absolut i total lliurament a l'art, amb totes les seves conseqüències, que hi ha a l'obra i a la vida de Cocteau m'ha impressionat sempre. A més, m'agrada el seu món poètic, tot i que sovint sona fals. M'agrada especialment el seu cinema, pel seu poder d'evocació. Aquell meravellós *Orphée* primer, la continuació del qual, *Le testament d'Orphée*, també acabava essent interessant, encara que estava ja més plena de tics, sense la intensitat suggeridora de la primera. Com a utilització del surrealisme, la trobo de les vàlides.

També guardo un record bonic de *La belle et la bête* i de *L'éternel retour*, que li va dirigir Jean Delannoy. Aquelles imatges tan pures, tan essencialment cinematogràfiques, en el seu moment, quan les vaig veure en aquelles reunions del Cercle Lumière de l'Institut Français, varen tenir per a mi un gran poder de desvetllament. Aquelles sessions memorables! Fins i tot els dibuixos del programa fet per en Sandre Ciriaci eren una petita meravella. Sento no haver pogut conèixer-lo personalment; durant els dos estius que he passat a casa de l'Émile Marzé a la Costa Brava, sempre m'havia parlat de presentar-me'l, i jo me'n moria de ganes.

M'hauria agradat veure'l amb la seva anècdota personal. Però ara ja no és possible. Sempre vam parlar d'un proper estiu, com amb Picasso, amb qui tampoc va ser possible la trobada. Per contra, vaig conèixer Jean Lurçat, que és un gran artista i persona d'una bonhomia extraordinària, i molta altra gent interessant.

22 de novembre de 1966

Les representacions de la Ronda estan constituint un èxit extraordinari. La ciutat ha respòs meravellosament. La universitat, les escoles, els instituts d'ensenyament mitjà s'hi han bolcat literalment. Em sembla —ni m'he molestat a mirar-ho— que està prohibida als menors de divuit anys, però nosaltres no ho tenim en compte i, per ara, no ens han dit res. El fet és que

totes les escoles ens donen suport. S'està convertint en l'èxit del moment, tothom en parla, i pertot arreu. L'altre dia, al cinema, la parella que tenia al meu darrere en parlava. La gent m'atura pel carrer i em felicita. Aquesta ciutat té cops amagats i, quan cal, reacciona. La reacció d'ara no hauria pogut ser millor. Bé, podríem omplir les localitats al màxim, però, és clar, això en una ciutat tan antiteatral seria gairebé impossible. Seria demanar massa.

Ara estic assajant al mateix temps *L'auca* en català i *La bona persona de Sezuan*. L'estada a Madrid va ser molt fructífera. Crítiques molt bones, per al meu gust una mica massa paternalistes, grans elogis, i gran creixement de públic (més aviat poc en començar i més aviat molt en acabar). L'oficialitat ens va abandonar totalment en el seu teatre. No va fer gens de propaganda, la mínima possible, però es veu que els espectacles se la feien sola, perquè en acabar es lamentaren que marxéssim, perquè *L'auca* s'estava convertint en un bon negoci.

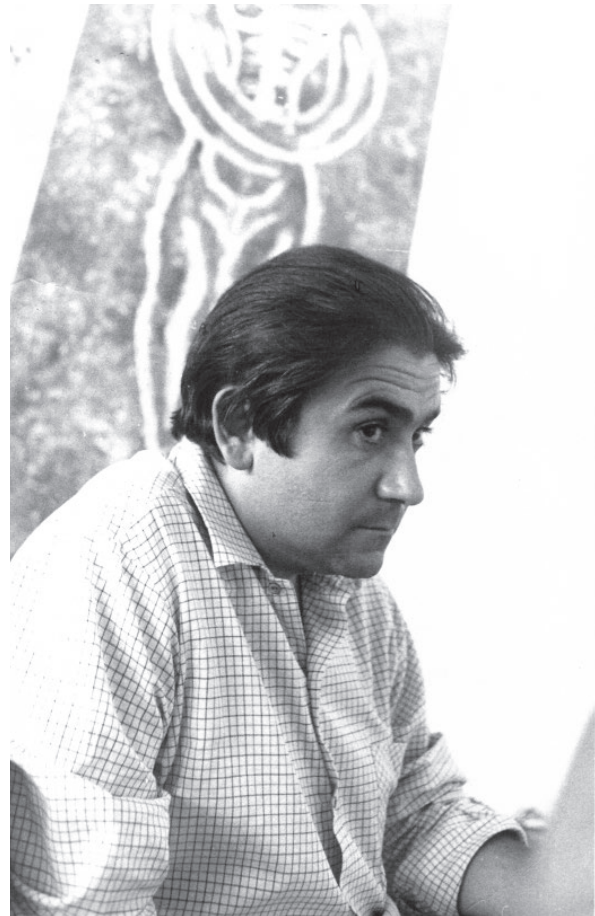
Per a mi el contacte amb el públic, cada dia, tarda i nit, és una experiència apassionant, gairebé emocionant. Molts cops, quan les dificultats es repetien i amuntegaven, havia arribat a pensar que mai no arribaria a tenir un teatre per a mi, amb sessions normals; em veia sempre reclòs a ser un pioner de les sessions úniques. Per sort, això s'ha superat. Val a dir que m'hi ha ajudat molt en Víctor Auz. També em va agradar, molt especialment, el contacte amb el públic madrileny: és un públic esplèndid, que estima el teatre. Com a públic em sembla que encara és millor el de Valladolid. Hi havia la Setmana de Teatre Nou i nosaltres la vàrem «clausurar». La meua obra *Adrià Gual y su época* va obtenir un èxit extraordinari, apoteòsic. *L'auca* no els va agradar tant. La primera part molt, moltíssim. La segona se'ls va fer llarga, i en arribar a l'últim acte —el d'en Ramonet gran— se'ls veia que ja en tenien ben bé prou. Aquest final em va espatllar una nit que havia començat de manera triomfal.

Badajoz, 25 d'abril de 1969, dotze de la nit

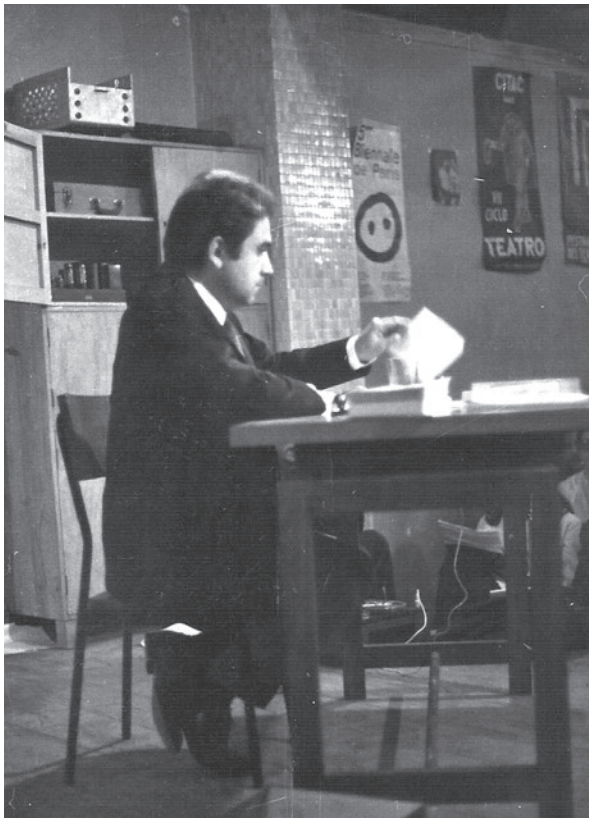
Ahir em varen expulsar de Portugal. Ara sóc a Badajoz. Procuo dominar els meus nervis i les meves preocupacions, però costa una mica. Cal no perdre mai la calma. La Núria i la nena es varen quedar a Coïmbra. La RIDE es va quedar amb totes les meves cartes i amb les obres de *Castelao e a sua época*: dues còpies i tots els originals preparatoris escrits a mà i a màquina. També amb una agenda vermella d'adreces.

A dos quarts de vuit del matí es varen presentar a casa nostra de Coïmbra set o vuit energúmens. Estàvem dormint; la nit anterior jo només havia dormit

dues hores i estava molt cansat. Varen colpejar la porta brutalment, jo vaig sortir de la cambra, vaig mirar per l'espill de la porta i vaig veure unes cares que no donaven lloc a cap mena de dubte: era la RIDE. D'altra banda, donada la seva manera de ser i recordant el fet Maurice Béjart i Jean-Marie Domenach, era una cosa que ja sabia que podia passar d'un moment a l'altre. Seguien trucant, i jo vaig anar a posar-me la bata. Primer havia sortit simplement en pijama. Crec recordar que, quan vaig entrar al dormitori per agafar la bata, vaig dir a la Núria: «Em sembla que és la policia. Sobretot tingues calma i no ploris». Ells seguien trucant i trucant, i, en obrir la porta, em digueren: «Policia». Jo estava tan atabalat i sorprès que no vaig dir que m'ensenyessin les seves credencials. Em van dir que em vestís i que els acompanyés, en un to molt imperiós. No em varen deixar tancar cap porta. Vaig haver d'orinar amb un d'ells al costat. Em vaig haver de vestir amb un d'ells a la porta del dormitori. Un d'ells, el més jove, va voler entrar al dormitori, però jo el vaig deturar a la porta dient-li: «Francamente, esto es exagerado. Un poco

La Habana, 1968. Fons Ricard Salvat.

Coïmbra, 1968. Fons Ricard Salvat.

de respeito para mi mujer». Aleshores ell va anar a dir als altres, amb sorpresa, que jo tenia esposa. Mentre jo m'anava vestint, ells ho escorcollaven tot, repassant tots els papers escrits de la llibreria. En un moment que jo entrava i sortia de la cambra, la Núria, que ja s'havia aixecat, va intentar demostrar la seva tristesa. Es va recolzar al llindar de la porta i va semblar que volia plorar. Jo li vaig dir: «Sobretot, Núria, no ploris, no els donis aquest goig».

Els de la PIDE, que eren vuit o nou, em varen fer baixar. Els papers els van posar en un cotxe i a mi en un altre de diferent, un de carreres elegantíssim. Jo sempre vaig pensar que em conduïen a un interrogatori, però quina va ser la meua sorpresa quan, en acabar el carrer de Combatentes, en lloc de doblegar cap al centre de la ciutat, varen doblegar per la carretera en direcció a Guarda. Primer vaig pensar que em duïen a una població veïna per aïllar-me de Coïmbra, sobretot en arribar a la desviació de Lousã, quan vaig veure que anàvem cap a Lousã i no cap a Guarda. Jo que estic tan peix en geografia no podia pensar mai que anàvem cap a Badajoz. Badajoz, per cert, el lloc on Castelao va ser desterrat durant el Bienni Negre: quina coincidència... Bé, ara me'n vaig a dormir, demà con-

tinuaré. Gairebé no he tingut temps de visitar Badajoz, ja que sempre sóc a l'habitació.

Ahir vaig ser a la comissaria des de la una de la tarda fins a les vuit, fins i tot em varen tancar al calabós. En el dubte, és clar, la policia del meu país va optar lògicament per prendre el partit de la policia portuguesa. Però això és tota una altra història.

He comprat *Tres tristes tigres* de Cabrera Infante. Em sembla que és molt prim. Ni me'n recordava, que abans-d'ahir era el Dia del Llibre. Amb totes aquestes preocupacions...

26 d'abril de 1969, nou del matí

M'ha despertat un gir telegràfic que m'envien de casa. Va donar la casualitat que només vaig portar unes dues mil pessetes. Ara trucarà la Núria. Coses que li he dit: —Que canviï tots els diners allí.

—Que entri en contacte amb el metge de la nena, per la vacuna de la verola.

—Que miri de recuperar els originals (figurins d'en Seoane) que tenen en Tenoso i en Brandão.

Tres quarts d'una

Acabo de parlar amb la Núria. Ja té els papers. Es veu que li han cridat una mica. Hi ha anat acompanyada de la Isabel, en Brandão i Fernandinho. Jo sempre vaig demanar que de cap manera hi anés sola, de cap de les maneres. No l'han deixada pujar amb ells tres, a l'hora de parlar amb el policia. Només després d'imposar-se molt ha aconseguit de pujar al departament pertinent acompanyada de la Isabel. Es volien quedar la meua agenda, però finalment la hi han donada. Li han dit que la volien donar a la policia espanyola perquè era subversiva.

Düsseldorf, 21 de juny de 1969

Avui és el quart dia que som a Düsseldorf. El dimecres 18, vàrem deixar Mannheim per venir cap aquí. Aquest cop amb la Núria, vaig fer altre cop el trajecte —ja l'havia fet anant de Frankfurt a Bad Godesberg—, que és un dels més bonics que conec. El mateix dia 18 vàrem veure *Hair* (*Haare*); el 19, *Yllya Darling*, de Jules Dassin; el dia 20, *Der Truthahn*, de Sławomir Mrożek, i avui *Der Preis*, d'Arthur Miller.

L'obra d'en Miller és ben poca cosa. En Miller ha perdut el tren. És una obra de poc pressupost, amb quatre actors, uns pocs mobles, millor dit, no cal decorat. Obra per a repertori. Ve a ser una mena d'Ibsen sense la força social de l'Ibsen. Un acaba pensant en Benavente, però amb més nervi, és clar.

Ara feia comptes de diners, per veure quan gastem, i també, posat a fer comptes, he comptat les obres de teatre que he vist. Catorze en el teatre, dues a la televisió i dues sessions d'*underground cinema*, *L'Astragale*, *Spielst du mit schrägen Vögeln* d'Ehmck, *Michael Kohlhaas* de Schlöndorff (amb guió d'Edward Bond) i *Ich bin ein Elefant, Madame*, de Peter Zadek. Porto aquí vint-i-tres dies, i he vist un espectacle teatral o un film per dia. És un bon viatge el que m'estic donant. De fet, la DAAD em paga unes vacances. Unes vacances cap als records; de fet, vaig a parar a les ciutats que més o menys ja coneixia o hi havia viscut. Heidelberg-Mannheim (agost-desembre del 1956), Colònia (juliol del 1957 – febrer del 1958, més o menys, ara no ho recordo prou bé). Aachen-Mannheim-Berlín (entre febrer-abril del 1964). Berlín Oest, primavera del 1965. Tot, tot m'empeny cap als records.

Aquí a Düsseldorf vaig conèixer la Lucía, una de les dones que més impressió m'ha fet a la meua vida, l'única de la qual m'agradaria altre cop de saber alguna cosa. Amb les altres no em passa, no tinc cap interès de saber de la Lilo, la Judith, amb la qual he tallat absolutament, l'altra jueva de Varsòvia, ara no recordo ni el seu nom.

Tant la Judith com aquesta darrera m'han anat escrivint, malgrat que jo no hagi contestat cap de les seves repetides cartes. Però amb la Lucía, que vivia a Riva del Garda, tot és diferent. Aquí la vaig conèixer sortint amb l'Armando de veure *La volta al món en vuitanta dies*. Després ella, amb la seva amiga, va venir a Colònia. Era quan jo vivia amb la Lilo.

Tortosa, 29 de juliol de 1969

Aquest curs —encara segueixo comptant per cursos més que per anys: hi ha encara una certa deformació professional— no he parat de viatjar. De fet, hauré estat molt poc temps a Barcelona. Dues setmanes al novembre i tres al maig és ben poca cosa: la resta repartida entre Cuba, Coïmbra i, és clar, per extensió, Portugal i després Alemanya. Necessitava, per a la meua formació, un curs així. Jo, és evident, no l'hauria fet mai si les circumstàncies no m'hi haguessin empès. Però, ja que ha sigut així, estic content d'haver-lo fet, fins i tot molt content. És una mica perillós, però, de fer-ho. Barcelona, la cultura catalana, certes patums i, sobretot, certs estaments directius de la burgesia, vistos amb perspectiva, perden tota dimensió. Mentre hi ets, la lluita t'esperona, t'envola, t'absorbeix i no et deixa veure les coses tal com són. T'embruteix l'ambient, potser també hi ha un element de covardia que és en el fons una certa sensació de por, de veure les coses cara a cara,

d'adonar-te que fas un paper una mica trist, anava a dir ridícul, però crec que no, no cal anar tan lluny i, potser, no és veritat. En la nostra lluita no sé qui em va venir a dir que l'element ridícul no hi cap, potser no, hom es queda amb el dubte. És clar que ara estic especialment amargat, decebut i desesperançat.

Fa una setmana Franco va designar «Príncep de Espanya» aquella mena de feble mental que es diu Juan Carlos de Borbón. Després d'aquests trenta anys de grisor i desesperança, que haguéssim anat a parar a aquesta solució és una cosa tan difícil de qualificar que un ja no sap què fer ni què pensar. Vaig veure'n la cerimònia, a les Corts, del dia 22 per TVE. Era una cosa que, mentre la veies, et semblava impossible que allò pogués succeir. Doncs, sí senyor, amb tots els collons del món i sense vacil·lacions, l'homenet, una mica atrotinat, realment, va declarar el seu successor.

Tot això emmarcat en un ambient meravellós de guany de prestigi per part dels Estats Units d'Amèrica

Ricard Salvat i Pepa Palau interpreten *Deutsche wolken über die grenze*. Fons Ricard Salvat.

Tortosa, 1973. Fons Ricard Salvat.

amb l'admirable anada a la Lluna. També a TVE vaig veure la marxa i l'arribada dels astronautes. La marxa va ser una cosa emocionant. No vaig veure el descens d'Armstrong a la Lluna. Ho feien a les quatre de la matinada i aquell dia érem a Barcelona arreglant la nova biblioteca. Com que a casa nostra no tenim televisió i estàvem molt cansats, no ho vàrem poder veure.

6 de maig de 1970. Set i cinc de la tarda

Aquest matí ens han prohibit, sense que es pugui dir res, *Kux, my lord*. Prohibit i a callar! A la sessió de la tarda s'ha parlat del cas i hem decidit de fer un document, un telegrama signat pels joves, grups que intervenien, membres del jurat i altra gent, adreçat al ministre. [...]

11 de maig

Són les cinc i vint de la tarda. Ahir, a les onze de la nit, vàrem arribar de Sant Sebastià. Vàrem arribar a Barcelona a l'hora que havíem d'estrenar *Kux, my lord*, «peça morta abans d'estrena», com es diu a l'obra. En resum,

a la indignació general enfront de la prohibició de la nostra obra, s'hi va afegir la prohibició de *Los mendigos* de José Ruibal i *La opinión* de Martínez Ballesteros. Això va revoltar l'assemblea, que s'havia constituït dissabte al matí, en negar-se el Teatro Experimental Independiente de Madrid a actuar. Quan jo vaig anunciar que marxàvem, l'assemblea va decidir de muntar una acció. Van plantejar unes actituds molt contundents. [...] Es va decidir de suspendre el festival en acte de protesta contra les arbitrarietats de la censura. I es va decidir l'ocupació del teatre durant l'actuació del Roy Hart Theatre de Londres. Jo no m'ho creia, però realment va ser així. Va començar a actuar el Roy Hart, i, al cap de cinc minuts d'haver començat, es va alçar una veu cridant que no podia ser que aquella representació continués, quan s'havia atemptat contra els altres espectacles, prohibint-los. De seguida es van aixecar veus de «¡ocupación, ocupación!», acompanyades de cops de mans i peus, que van fer que la gent més jove s'aixequés de les butaques i anés pujant a l'escenari. Mentre els joves actors i festivalers anaven omplint l'escenari, els actors del Roy Hart anaven donant cops de mans en un intent bandarra i cínic d'integrar la manifestació al seu espectacle. [...]

L'assemblea definitiva va durar des de les 7:45 fins a les 2:30 de la matinada. A la nit donaré més detalls o miraré d'explicar, moment per moment, com va començar tot. Jo estic encantat d'haver-hi anat. Crec que és la manifestació política més important que s'ha assolit després de la guerra dins del teatre. De fet, parafrasejant Monleón, dissabte passat es van acabar els trenta-un anys de *teatro de la derecha*.

14 de juliol de 1970

[...] He rebut una carta de l'Espriu. Molt maca i intel·ligent, com sempre, però revela un estat d'ànim en ell una mica estrany i incompreensible. Què li passa, a aquest home? No ho sé pas.

Ahir la Núria va poder sortir. Em va venir a recollir a l'assaig, que, per cert, fa força bonic, i després ens n'anàrem a donar un volt per les Rambles. Per cert, ara les Rambles han perdut aquella categoria de veritable artèria vital que tenien fa uns anys. La veritat és que queden absolutament provincianes. Alguns marriques vells, alguna puta amb minifaldilla exagerada, algun xarnego de caire humà potser interessant, però res més. Si compares les Rambles amb l'actualment fabulosa «calle del pecado» de Sitges, les nostres Rambles han quedat relegades a una rebotiga provinciana. A Sitges sí que anar pel carrer és encara una festa. Em recorda la Kleine Freiheit de l'any 1956, a Munic, els moments folls de Montecarlo i Niça del 1952. També

Menton era encara una festa, aleshores. També ho era el París d'abans de la guerra d'Algèria. O bé els estius de les primeries dels felïços seixanta, aquí a Barcelona, aquell estiu quan els estrangers havien de dormir a les cadires de les Rambles. Però, si he de jutjar per ahir, això s'ha acabat: turista jove o oficinista, gent de coca-cola i sandvitx.

Ahir vaig comprar un llibre d'Alianza Editorial. Un petit estudi de Klaus Wagenbach sobre Kafka. L'he començat a llegir i em sembla molt ben escrit. En Socias em va deixar ahir una versió castellana d'*Opium*, de Jean Cocteau, que jo no coneixia i que crec que s'ha de conèixer absolutament. Hi ha uns dibuixos d'en Jean, amb l'estrella de rigor, que són d'una obsessió homosexual extraordinària, gairebé ingènua.

He posat la televisió, per veure què passa a l'Ullster, si resolen la seva situació. També vull saber com estan les coses a l'Extrem Orient, a Cambodja, i veure si a Sud-amèrica han raptat un nou ambaixador. Ara comença.

La borsa de Nova York s'estabilitza: malament. La guerra d'Indoxina és la causa de la inflació nord-americana.

A Itàlia estan passant per la segona etapa de la crisi. Andreotti ha estat encarregat de formar govern de centreesquerra. Itàlia està en un moment apassionant.

31 d'agost de 1970, dos quarts d'una de la matinada

He estat a casa el Gabo [Gabriel García Márquez] fins a les nou del vespre. Hem xerrat de tot una mica. [...] Li he preguntat si havia vist la *Ronda*. M'ha dit que l'havia llegit, però no me n'ha fet cap comentari. Aleshores jo li he preguntat la seva opinió, i li he demanat que em digués la veritat. M'ha dit que no li havia agradat gens. Un «no» rotund, sec i tallant. M'ha agradat que em digués què opinava sense cap mena de miraments. En principi, em sembla que es referia als textos de l'Espriu. Ara intentaré que vegi l'espectacle. És clar que, si ha llegit la meua versió en castellà, comprenc que no li hagi agradat gens ni mica. Però bé, de totes maneres, no li ha agradat. Ens ha dit que està preocupat pel problema del poder: «El poder es un vicio solitario. Es una pasión sin fondo que no se satisfice nunca», afirmava en Gabo. Jo li he dit que creia que no, que el poder sí que se satisfia. O bé que, en alguns casos,estic segur que sí que s'ha satisfet. Jo he posat el cas d'en Franco i d'en Salazar. Ell em deia que creu que el dictador és «profundamente desgraciado y que es un insatisfecho sexual». Jo li he dit que això sí que ho pensava. Hem parlat del passat sexual d'en Franco, de les tendències homosexuals d'alguns dictadors... En Gabo ha parlat d'aquestes tendències, de les preferèn-

cies que solen tenir els dictadors, dels enamoraments per alguns dels seus homes de confiança o que ells col·loquen en el poder. Prescindint de xafarderies, hem coincidit ambdós [...] que sí que sembla provat que, quan la Passion du G. era al Marroc, no anava amb els seus companys als bordells. Sembla que ell mai no es va posar al llit amb cap puta. Això és el que va fer que els seus companys fessin conjectures sobre la seva homosexualitat. [...]. Jo li he parlat de les teories que hi ha sobre les «dificultats» sexuals d'en Hitler. [...] D'altra banda, tot el comportament sexual dels nazis era molt estrany. En Gabo no sabia res de tot això. Aquesta informació ha semblat interessar-lo. M'ha parlat dels problemes d'en Perón: «Él sólo funcionava con Evita».

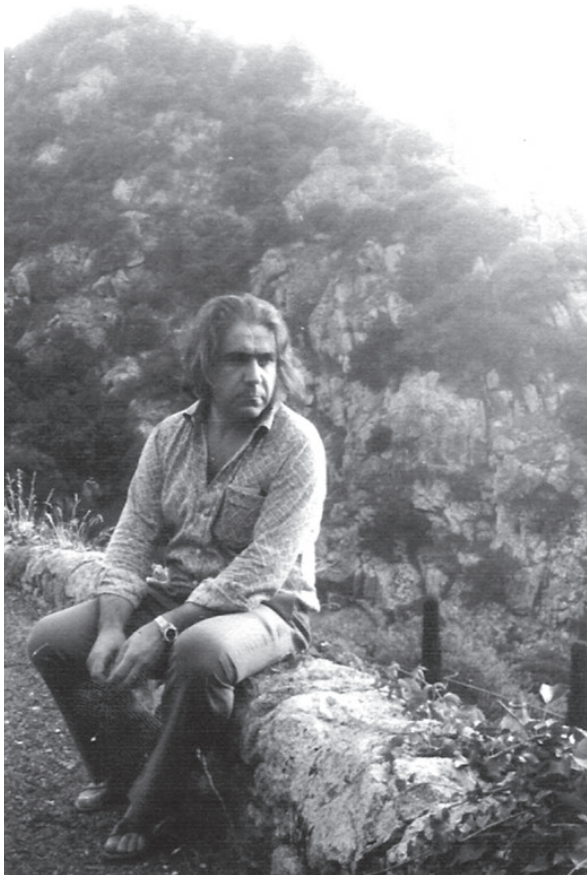
Realment, és una cosa apassionant, l'estudi del poder. No l'hi he preguntat, però em sembla que prepara una novel·la sobre la figura d'un dictador sud-americà.

1 de novembre de 1970, diumenge, dia de Tots Sants

Ja hem estrenat *Insults al públic*, el passat dia 26 d'octubre. Va ser l'estrena més difícil i més moguda de

Port de la Selva, 1963. Fons Ricard Salvat.

Universitat de Prada, 1974. Fons Ricard Salvat.

tota la meva història, i, pel que han dit els crítics, la més moguda de tota la història del teatre espanyol. Al diari *Ya* li van dedicar la portada. Ha estat, però, massa desagradable, especialment el darrer dia, el dijous 29 a la nit. El públic ja va venir preparat i va ser especialment antipàtic. Ens van insultar personalment a tots i cadascun de nosaltres d'una manera massa cruel i massa bèstia. A mi, entre altres moltes coses, un vellet assegut a la primera fila em va anar dient: «Cornudo, cornudo...». Això només és un petit espècimen. Volem, fins i tot, escriure un reportatge. A Madrid la representació de *Mort de dama* també va ser horrible. Van venir, segons sembla, els Guerrilleros de Cristo Rey. Ens van fer malbé l'estrena: ho van aconseguir plenament. Van *menear*, van cridar: «¡Fuera, fuera...!»; van fotre tota mena de conya a l'escena dels somnis de Dona Obdúlia, van burlar-se de la Montserrat Carulla... A la pobra Carme Sansa, al moment d'«El liberal», li van dir de tot: «Puerca, puta, perra...» La conya es va fer extensible a *La Estrella de Sevilla*.

[...] Sembla mentida. En un mateix dia, el 27, la Companyia Adrià Gual actuava a Madrid i a Barcelo-

na, i a ambdues ciutats amb un ambient increïble. Dos veritables escàndols seguits són, potser, massa. A més, aquesta sensació de sentir-te tractat com un *cómico viejo* a qui sembla que poden dir de tot... Tot plegat és excessiu. Als actors d'*Insults al públic* els han passat les ganes de fer-la més. Ahir havíem d'anar a Mataró. Hi va haver dificultats administratives o descurança per part dels organitzadors i, afortunadament, no hi vam poder anar. [...]

2 de novembre de 1970, dos quarts de tres de la matinada

Aquesta nit hem anat a veure l'espectacle *25 dies de Joan Oliver*, que està compost per dues obres, *Cambarrera nova* i *Allò que tal vegada s'esdevingué*. Aquest espectacle, arran d'una denúncia o un article de Fuerza Nueva, ha estat prohibit. Jo vaig sortir, fa dues setmanes, en defensa de l'espectacle, millor dit de les obres, perquè van ser objecte d'un tracte terriblement injust per part del jove crític Santiago Sans. Vaig dedicar un article a aquest tema, que es titulava «Criticar al crític». Em sembla que em va sortir un article força eixerit.

14 d'abril de 1971, matinada

Estic fotut i cansat, i una mica superat per les circumstàncies. Aquesta tarda he parlat amb l'Antolín de Santiago. M'ha dit que estava alarmat i espantat per les poques entrades que ha venut, ahir i abans-d'ahir, diumenge de Resurrecció i dilluns de Pasqua. M'ha semblat notar que aquest estiu no pensa portar-nos a festivals, com havíem quedat. Realment, *El caballero de Olmedo* està agafant dimensions de gran fracàs. Em recorda una mica *Un home és un home*. Avui hem tingut divuit persones a la tarda i disset a la nit. Tot plegat és desesperant. En aquests moments, m'adono que sóc poc grat a tothom. M'accepten només si encerto sempre. Ai de mi, si no l'encerto! Aleshores tots et fan sentir, tant la crítica com l'administració, que no estan disposats a permetre't ni una sola relliscada. Jo he d'anar sempre cap a l'èxit segur, no em puc arriscar. És allò que la Núria Espert va declarar en una ocasió: «En aquest país no et pots permetre els fracassos». No hi ha res a pelar. Això fa que es paralizin tota mena d'espectacles arriscats i inquietos, que es vagi a l'èxit segur al preu que sigui, un preu que sol ser compost per tota mena de renúncies.

Del 13 al 16 de maig hi torna a haver reunió del Consell Mundial de la Pau. Aquest cop, tots tenen molt d'interès que jo hi vagi. Ve gent de frontera enllà a veure'm, gent d'aquí que s'amaguen —diuen—, encara, des de l'estat d'excepció. Aquest cop, és a Budapest, i serà especialment difícil, perquè l'estimat oncle fa la

seva guerra. Jo hi hauria d'anar, però no tinc passaport ni tinc temps de fer-me'l. Se'm prepara una allau de feina. [...]

23 de maig de 1971

Ahir, a dos quarts d'onze de la nit, em va trucar Vicente Amadeo. Em diu que tornava a ser aquí, que hi havia problemes i que venia a veure l'assaig de *Defensa índia de rei*, de Jaume Melendres. Em diu:

—¿Cuándo empiezas el ensayo general?

—Dentro de un cuarto de hora.

—Pues voy para allá.

—Ahí te esperaremos.

Un quart d'hora després, ja era a l'Español, i em diu:

—Ha habido una denuncia contra tu espectáculo.

Tienes que quitar el ciclorama del fondo y los uniformes de los soldados.

—¿Por qué el ciclorama?

—Porque son los colores de la República.

—Pero ¿dónde ves tú los colores de la República?

El ciclorama ja era, evidentment, penjat. És un teló pintat, boniquíssim, d'en Ràfols-Casamada.

Blanes, 1 d'abril de 1972, dotze de la nit

[...] Avui fa trenta-tres anys que va acabar la guerra i que va començar aquesta nit, aquesta llarga nit, aquesta nit infinita que mai no s'acaba. [...]

Ara ja fa vergonya lamentar-se. Ja no té cap sentit, com no té cap sentit seguir prescindint d'aquesta gentussa. Ells varen guanyar la guerra, ells tenen el poder absolutament i segueixen fotent-nos. L'única solució és mirar de fotre'ls. És, per exemple, la situació en què em trobo amb en Mario Antolín. És una lluita a mort en contra de l'altre. L'últim dia que vàrem ser a Madrid, l'Alberto em va dir que Julio Núñez havia estat dinant amb ell i li havia dit que en Mario Antolín havia dit la següent frase: «Me he querido cargar a Salvat, pero no he podido». L'altre dia, tot parlant amb l'Herrero Tejedor, que finalment em va voler rebre després de no sé quant de temps, també m'ho va dir: «Ya ve usted: se lo han querido cargar y no han podido». [...]

Sí, és veritat, jo sempre tenia la impressió que els tenia a tots en contra meu. A Madrid vaig saber que, la nit que va venir Mario Antolín, va venir ja disposat a carregar-se'm, però va ser l'Herrero qui li va dir que no, que de cap manera ho permetia. Aleshores és quan es mostrà tan disposat a favor meu i tan gitano la nit que sopàrem a aquell restaurant del carrer de Tuset. No sé exactament com m'ho va dir, ara no podria repetir la frase, però em va deixar anar que ell

sempre havia estat al meu costat: «Cuando me hablaron de usted como posible director yo sólo pregunté: “¿Salvat es honesto y conoce su oficio?”. Me dijeron que usted era honesto y que conocía su oficio, todo lo demás me daba igual». Va insistir molt en aquest «todo lo demás». Cada cop que ens veiem m'ho recorda en certa manera.

—Además, usted ha cumplido con lo que le pedí. Yo sólo le pedí una cosa, y es que no me hiciera política (su política) dentro del teatro y esto lo ha cumplido. Claro que usted ha hecho la política que su teatro comporta, con sus espectáculos, pero esto es normal y esto no me importa demasiado. (Aquí vaig intentar parlar, però em va tallar.) Es lògic que usted haga política con sus espectáculos, pero lo que no ha hecho nunca es política dentro del teatro.

I això és veritat. Em vaig proposar de posar el Teatre Nacional al servei del teatre, i em sembla que ho he aconseguit.

Barcelona, 17 de gener de 1973, dos quarts de sis, tarda

Cada cop tinc la sensació de més ofegament en aquesta atmosfera ciutadana. Després de les experiències de

Roma, 1973. Fotografia: Paolo Massari.

Venècia, París i els EUA, trobo cada cop més provincià, més mancat d'interès, aquest ambient.

La sensació que tota aquesta situació no pot anar més enllà, la tenim una mica tots. Realment, tot plegat dura massa, és una llarga nit, excessiva, gairebé infinita. I no es veu la possible vinguda d'una alba adequada i plena d'alegria. Sovint m'agafen ganes de deixar-ho tot i marxar. En Daniel Gallegos em proposava que marxés cap al març, i jo li vaig dir que hauria d'esperar al juny. Però hi ha moments en què gairebé desitjaria deixar-ho córrer tot.

Ahir vaig ser al Capsa, a l'estrena del nou programa del ballet Anexa de Sant Sebastià. A començaments de temporada ja varen actuar al Capsa i allí els vaig descobrir. Vaig conèixer en José Lainez, el director, que em semblà un important home de teatre. Aleshores l'actuació, per manca d'adequada propaganda i de coneixements de qui són ells, va passar una mica desapercebuda. Suposo que en Pau Garsaball i el Jordi Umbert varen decidir que tornessin a actuar per veure si ara la gent hi acudia com ells es mereixen. Doncs bé, a jutjar per l'estrena d'ahir, aquesta segona tornada promet ser lamentable a nivell de públic. Ahir no hi havia ningú. Unes cinc o sis files esbuidegassades a baix, al pati de butaques, i les mateixes cares de sempre. A més, la gent no s'havia ni mínimament arreglat. Anava, tothom, de qualsevol manera, però sense cap mena de preocupació per assistir a un acte d'una certa importància. És clar que no vull dir que s'ha de seguir el ritu burgès; ara, d'aquí a anar de qualsevol manera, hi ha una molt llarga distància. Vaig trobar els Pericot, hi havia la Maria Aurèlia, amb qui vàrem parlar a l'entreacte. La veritat és que tot el que va dir em va resultar tronat i trist. És llàstima de veure com una dona de la seva talla ha estat poguda per l'ambient. L'única persona que m'agradà de trobar va ser el Joan Argenté. Sempre dona un to a les coses i a la conversa.

Ara l'ambient em resulta sinistre i insuportable. I em fa por, no que em pugui, perquè jo visc absolutament al marge de la gent del *cotarro*, però que m'acabi esborrant o difuminant. [...]

11 de setembre de 1973

És molt significatiu que avui, que és el centenari de la nostra derrota, hagi caigut el règim d'Allende. Al *Telediario* del migdia han parlat que hi havia hagut una revolta de la Marina a Valparaíso. A la nit, ja diuen que s'havien revoltat les tres armes. Es diu que l'Allende s'ha suïcidat. Estic molt ensorrat i penso en els amics de Xile, en Mónica Echeverría sobretot i, també, és clar, en Helga Krebs. Es veu que franc tiradors s'han oposat als exèrcits. Als EUA hi ha una gran fruïció. Ho

ha deixat entendre, molt clarament, la crònica de Ciri-lo Rodríguez. És tot tan revoltant i fotut! Han assaltat el lloc social del Partit Comunista. Han bombardejat la residència de Salvador Allende. Tot plegat et recorda el que va succeir a Espanya el 36. Ara t'adones que els esquerrans tenien raó, no es podia anar a mitges tintes, es veu que era l'únic país de Sud-amèrica on no hi havia hagut mai cap cop d'estat, cap «gorilato», com diuen a Cuba. Doncs ja veus. És clar que ara que ha passat estàs temptat de dir que era de preveure. Però la veritat és que no ho hauries dit mai. Xile és l'Anglaterra de Sud-amèrica. L'exèrcit de Xile sempre dona suport al poder democràticament constituït, etc.

Tot plegat és molt poc esperançador. La Conferència de Països No Alineats, l'ONU dels pobres, que acaba de tenir lloc a Alger, no ha aconseguit res veritablement important. Mentrestant, Pompidou ha anat avui a la Xina i en general tots els poderosos s'han mirat, sembla ser amb marcada indiferència, el que ha anat succeint a Alger. Per a comble de mals, els palestins, que havien agafat uns ostatges a l'ambaixada de l'Àrabia Saudita de París, varen fer un periple que els portà a Kuwait, on s'han lliurat sense aconseguir l'alliberament del cap guerriller presoner, Abu Daoud. Suposo que l'únic element positiu és que han posat molt nerviós l'Arafat, que ja li convenia, suposo.

L'únic element positiu d'aquests dies és que el coronel Gaddafi ha aconseguit de posar molt fora de si Nixon. Gaddafi ha començat una arriscada però molt valenta guerra del petroli, i Fàisal d'Àrabia el segueix. Es veu que aquest Gaddafi té veritable carisma. Per cert, que a Alger també ha jugat un paper molt rellevant. Potser s'ha convertit en vedet. Sobretot li ha cantat algunes de molt ben cantades a Fidel Castro. Em sembla que a Fidel li convenia molt de sortir de Cuba i trobar-se amb algú que el contesti. [...]

15 de setembre de 1973, dissabte, migdia

Darrerament he fet una sèrie d'experiències teatrals absolutament reveladores de l'actual estat de coses. Seré precís, si puc.

Dia 12, dimecres: vaig a l'estrena de *Mecano-Xou*, de Jordi Teixidor, amb la Carme Sansa, Joan Matas i Ventura Oller. Hi vaig anar amb Alfons Garcia Seguí. Aquell dia mateix havia d'estrenar en Fernando Fernán Gómez *Vodevil*, de Françoise Dorin. Als diaris va anunciar que per dificultats de muntatge ajornava un dia l'estrena.

El dijous anem al Calderón amb l'Arnau Olivari, aquest cop. Fernán Gómez va tornar a ajornar. Com que no sabíem què fer, vàrem anar al Capsa a veure

Als passadissos del Teatre Grec, 1971. Fotografia: Pilar Aymerich.

El neófito, de dos autors joves, un d'ells en Jiménez Romero. Aquest cop es produeix una gran sorpresa. L'espectacle em sembla interessantíssim i colpidor a molts nivells, sobretot la direcció de Manuel Vidal. [...]

La resta, res; millor valdria el silenci. L'obra d'en Teixidor és prima com un paper de fumar i terriblement conformista. Té algun acudit, però és un *remake* més a nivell de botigueta de les coses de *Ca barret!* que feien l'Aurèlia Capmany i en Jaume Vidal a La Cova del Drac, sense la gràcia que, sens dubte, tenien les coses particularment de l'Aurèlia. O sigui, és un *remake* del *remake* de l'obra de Paolo Poli, que, *sabido es*, eren les coses de La Cova del Drac. Ells tres, els actors, no són pràcticament res [...].

I *Vodevil* és una experiència trista, molt trista; torna als antics passos després d'*Un enemigo del pueblo*, *Yo, Bertolt Brecht* i *Los lunáticos*. En el programa de mà es justifica i, sens dubte, seria millor que no ho fes. El vodevil és molt ben fet, és un prodigi de construcció. Aquesta Françoise Dorin se les sap totes. És una mala puta «descarada», descaradíssima, però terriblement llesta i hàbil. Fa el joc a la burgesia fins a uns punts escandalosos, una mena d'Ana Diosdado [...]. Ells ho fan

entre un sainet madrileny, com sempre, i un vodevil a la francesa, pensant en el que és París, des de la Mèseta. Guanya, com sempre, el sainet. La Pilar Bardem tira cap al sainet i en Fernán Gómez també. L'única que dona el to parisenc és Emma Cohen, però és tan increïblement negada per al teatre... Segueix sense saber parlar ni moure's; ara, té el to. Per tant, fan dues obres totalment diferents. [...] Total, que t'acabes desinteressant totalment de l'espectacle.

Moscú, 26 d'octubre de 1973, nit

Avui han parlat Hortensia Allende, a primera hora del matí, i Leonid Bréjnev, a la tarda. La vídua de Salvador Allende ha estat molt adequada, molt sòbria, i no ha fet emotivitat ni *páthos*, o n'ha fet el mínim possible. M'ha guanyat en tot moment. En Jaume Rodri em va explicar la situació real del matrimoni Allende. Fins i tot em va dir que l'Allende pagava l'actual amant de l'Hortensia Allende perquè ella es pogués mostrar en públic amb ell, per dissimular enfront del poble. No ho sé, tot era com molt desastrós i trist. No ho vaig acabar d'entendre, perquè són d'aquelles coses que pre-

fereixes, més aviat, de no conèixer. Però avui, mentre l'escoltava (per cert, quin castellà tan bonic parla, de dicció i de lèxic!), pensava en tot el que Rodri m'havia explicat, i encara fa més bonic, més ple de sentit la seva actitud d'ara. Es nota que ha sabut assumir el seu paper històric. És una situació plenament teatral, si tot el que m'explicà és veritat. Anava molt ben vestida, els seus gestos eren dolços i civilitzats, només se li ha trencat la veu en un sol moment, però ho ha superat molt bé. Ha parlat d'ell com de «mi compañero» i ha fet, en unes dues o tres frases, una síntesi de biografia del company esplèndida de precisió i eficàcia. Suposo que l'hi han escrit, n'estic segur; però qui ho hagi fet és una persona molt sensible i intel·ligent, i un gran escriptor.

Després de parlar ella, ens han posat l'al·locució de l'Allende al poble de Xile. Jo no l'havia sentit mai, l'Allende, i realment tenia una categoria excepcional. És un testimoni emocionant. Ara tots els *gauchistes* del país el critiquen molt; que diguin el que vulguin, però era un home de molt alt nivell: un estadista de cap a peus.

Leonid Bréjnev no té cap mena de carisma. És molt sobri, molt digne, molt en el seu paper de secretari general, però mai «no trenca el vidre». Ha parlat durant dues hores i vint-i-quatre minuts. Ha fatigat molt la gent. Ara, com a exposició de la seva actual situació i de l'actual «conjuntura» d'aquest país, ha estat interessantíssim. S'ha després molt clarament que l'únic i veritable enemic de la pau és la Xina. Això ha estat el punt més difícil i inacceptable de la seva xerrada. Ha estat molt prudent respecte als problemes de l'Orient Mitjà. [...] M'ha agradat de sentir-lo, però, és clar, he fet un paral·lel amb en Khrusxov. Quina diferència! La nit i el dia, a favor, és clar, d'aquest segon.

Roma, 8 de febrer de 1974, divendres, migdia

[...] He decidit tornar l'11, o sigui dilluns que ve. Em queden, per tant, tres dies. No tinc cap ganes de tornar, cap. Retorno per la Núria, per les nenes i perquè tinc necessitat de veure la meva situació d'aquí des de la perspectiva d'allà. Penso que potser és un greu error tornar, un error que em pot costar molt car. Però també penso que per què no he de tornar. Sembla que si no torno m'he acollonit, que m'ha agafat la por i sense cap mena de motiu. Em sembla que el millor de tot és fer vida normal. Tornar i acabar de decidir. Ara veig més clar que mai que me n'he d'anar, que no té cap sentit seguir allà a dintre i anar enterrant allí tota la teva joventut, totes les esperances. M'adono que, si segueixo massa temps més allà dintre, acabaré convertint-me en un ésser amorf, em temo que acabaria perdent tota capacitat d'entusiasme, i això és greu. Em fa por. A més, aquí em sento feliç. Ahir vaig passar el dia molt

preocupat i enyorat, però jo em sento, en general, feliç, molt feliç. Ara mateix acabo de fer una passejada pel Trastevere i m'ho he passat estupendament veient la gent, respirant aquesta atmosfera d'humanitat, sentint els crits de la gent. Ara ja gairebé em sento romà, o trasteverí d'adopció. El Trastevere és una meravella, sembla com una mena de poble, amb tots els agreujants, però dintre del cor de Roma.

Ara, tornant al problema que em preocupa, tinc dues opcions: tornar i quedar-me o no anar-hi i arreglar-me com pugui. Però hi ha el problema de la universitat. Em sap greu de deixar-los, de deixar així com així els meus deixebles. Però des de la volada esplèndida de Carrero Blanco les coses han canviat molt. Suposo que ara l'única cosa que em deixaran fer és la meva feina a la universitat. Pel que es veu, ja no podré fer cap més conferència. [...] No puc escriure als diaris, de fet, no puc fer cap direcció. Què em queda per fer? Simplement de professor a la uni, de ser instrumentalitzat per ells, de servir a una operació prestigi. De totes maneres, la universitat està perduda, per tant allí em deixaran fer el que jo vulgui. Fins a quin punt té sentit de fer-los el joc? Fins a quin punt? És per això que ara sí que és millor deixar-ho. N'estic plenament convençut. [...]

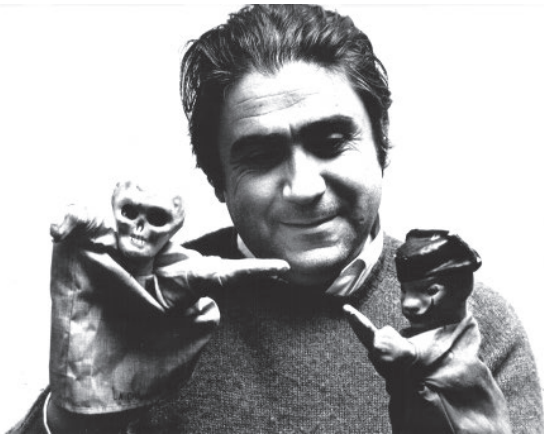
Barcelona, Travessera de les Corts, 190, 31 d'agost de 1975, diumenge, nit

[...] Vaig sortir de Prada dijous passat. Vaig fer la meva darrera classe (la cinquena) sobre «L'art dels anys setanta» i em vaig acomiadar d'en Pere Verdaguer, d'en Vassalls, una mica de tots els companys. En Pere em va fer un llarguíssim, inacabable *interview* per a un documental que roden sobre la universitat amb un aparell de *video tape* que ells han comprat amb els diners que guanyaren l'any passat. Filmava en Bellsollell (em sembla que es diu així), l'autor del documental *El món de Pau Casals*. Vaig sortir de Prada poc abans del migdia. Aquest cop, Prada (i la Universitat Catalana d'Estiu) m'ha resultat més angoixosa que mai. Estava pleníssima de gent. Els partits polítics han fet de les seves, malgrat que prèviament s'havien posat d'acord per no donar l'espectacle trist de la divisió, però els ha resultat que el Front Revolucionari Antifeixista i Patriota els ha posat a parir una mica, a tots i a tothom. Em sembla que, amb tot el que tenen de difícils i de diàleg pràcticament impossible, han estat molt útils com a reactiu, com a persones molestes, com a gent no *classée* disposada a empenyar tots i tothom i, de manera molt especial, el psuc.

[...] Prada és un mirall deformant de la nostra realitat en llibertat, del que podrà ser el nostre futur polític:

intueixo que serà el caos, com ho està essent a Portugal. Aquest cop he vist unes actituds polítiques ben lamentables, actituds que sembla mentida que es puguin arribar a produir: penso en la desencertada actuació de l'Heribert Barrera, un prodigi de..., semblava que tingués deficiència de galledes per anar-s'hi posant de quatre potes. Però d'això i altres actituds n'hauria de parlar amb calma. [...] A La Canonja serà el lloc adequat.

A Perpinyà vaig dinar al lloc de sempre, al restaurant que està damunt del Canal, al restaurant dels anys

Fotografia: Colita.

vint o trenta, aquell que és enorme. Després vaig anar a veure *Lenny*, de Bob Fosse, amb Dustin Hoffman i una actriu que no coneixia, però que va guanyar el darrer oscar d'interpretació femenina. [...]

En sortir, vaig *flâner* una mica pels carrers i, després, vaig anar a veure Jordi-Pere Cerdà. Li vaig deixar el diari, el darrer que escrivia. A la seva llibreria vaig coincidir amb l'Alfons Quintà, que també hi anà a deixar uns papers. [...]

Barcelona, Travessera de les Corts, 190, 12 de setembre de 1975

De sobte m'he dit: he de fer un diari. L'Alexandre Cirici fa memòries, en Claude Mauriac un *journal*, en Maurici Serrahima també ha fet el seu diari; per què no ho puc fer jo també? Si el començo ara que tinc quaranta-un anys, quan compleixi seixanta-cinc anys —l'any que et jubiles, si depens d'estructures oficials—, tindrè pràcticament vint-i-cinc anys de diari. Pot ser una cosa d'una certa importància. Pot tenir, potser, un valor històric. D'altra banda, m'adono que ara comença una època ben difícil, una època que potser caldrà inven-

tariar. Tothom parla de la «recta final», però jo no ho acabo de veure gens clar. Avui, per exemple, he llegit als diaris una notícia esfereïdora. Un nen de dotze anys, que va fer una trucada a la policia dient que a un lloc públic hi havia una bomba, ha estat castigat a ser tancat a la tutoria de menors. Avui pots llegir coses terribles al diari. Les coses del temps donen raó a la cèlebre frase de Shakespeare «amb molt soroll i molta fúria»; però aquest càstig que ha rebut aquest nen m'ha recordat l'esquetx de *Terror y Miseria del III Reich*, però a la inversa. Aquí ha estat el pare que, un cop localitzat el telèfon per la policia, ha hagut de dir que ho havia fet el fill. [...] Ara aniré a cercar la notícia i la copiaré. M'ha impressionat molt...

Avui he anat a la universitat a parlar amb el Dr. Blecua. A partir d'aquest any entro a formar part del professorat de la secció de Filologia Hispànica. Explicaré el curs «Teatre espanyol», que, fins ara, explicava en Mainer. Em fa il·lusió de fer-ho. El Dr. Blecua ha estat tan amable, atent i delicat com sempre. M'ha dit que havia llegit en alguna part, no recordava on, que jo havia dirigit *Noche de guerra en el Museo del Prado* a Roma. M'ha preguntat per l'Alberti. [...]

Després he anat a portar a arreglar l'estilogràfica a la Casa de la Estilogràfica del carrer Fontanella i me n'he comprada una molt senzilla però boniquíssima. És una Montblanc. Després he anat a comprar aquesta llibreta. Tot plegat m'ha costat unes 1.000 pessetes. No puc suportar els bolígrafs i, com que ara penso que escriuré molt en aquestes planes, en espera que m'arreglin l'altra, m'he decidit a firar-me'n una. D'altra banda, em solc comprar tan poques coses per a mi que avui he decidit de fer-ho. És el regal que em faig a mi mateix pels meus quaranta-un anys. [...]

Fotografia: Colita.

Travessera de les Corts, 190, 9è 2a, 20 de novembre de 1975, deu del matí

Per fi, per fi, per fi, a les 4.20 h ha mort Franco. La primera notícia me l'ha donada Joan a les vuit del matí. Per fi la nit s'ha acabat. Aquesta nit de trenta-sis hores, aquesta nit infinita. «Die Nacht hat zwölf Stunden, dann kommt schon der Tag». Vindrà, realment, el dia? La nostra nit ha tingut més de dotze hores. Vindrà, realment, el dia? És trist, terrible, que s'hagi acabat per consumició natural, per destrucció lògica i normal. Com deia *Le Nouvel Observateur*, el màxim *exploit* de Franco ha estat el fet de morir al llit.

Dotze de la nit

La gent fa vida normal. Els espectacles han estat suspesos fins a les tres de la tarda del diumenge, les escoles una setmana, un dia de dol nacional declarat inhàbil per tots conceptes i un mes de dol als llocs oficials.

No hem marxat, aquesta nit dormirem aquí. La Maria Rosa em va aconsellar que marxés quan la mort es produís, però no ho hem fet. No m'agradava la idea d'amagar-me, d'apartar-me... Veurem.

A la TVE hi ha hagut una enquesta a personalitats del franquisme o relacionades amb ell. Fraga ha estat bé però en línia, Sánchez Bella s'ha *desmadrat* en extensió i en elogis. Molt bé, molt ponderats, Pío Cabanillas, Martín Ferrand; sobretot el primer ha estat un prodigi d'estratègia. En el fons, no ha fet cap veritable elogi, si se l'escoltava bé. També ha estat molt adequat.

En haver mort Franco no farem la sessió Xirinacs a les AANUU. Me n'alegro. Jo l'havia de presentar i no em feia cap gràcia, perquè tinc la impressió que hi ha molt de foll místic, un xic irresponsable, en tot el comportament cívic de Xirinacs. D'altra banda, tampoc no s'hauria fet, perquè s'ha tancat a Montserrat a fer un xou que ja tenia preparat des de feia temps.

Aquesta setmana de vacances m'anirà molt bé. Avui m'he relaxat tant que tenia la impressió que acabava de sortir d'una estrena. M'ha fet mal el cap i m'he notat cansadíssim, però relaxat. Avui hem festejat el quart any de la Núria petita. Ha vingut molta gent, dones sobretot.

Barcelona, Travessera de les Corts, 190, 9è 2a, 22 de novembre de 1975, dissabte, nit

Ja tenim rei: Juan Carlos I. Avui ha jurat el seu càrrec davant les Corts. La cerimònia ha estat molt sòbria i adequada. Es veu que la monarquia espanyola no és coronada, només jura: no ho sabia. En el fons, posats a fer número, és més bonic que els coronin. No troba, senyora?

El discurs, molt breu i molt precís. Referència a Franco, aplaudida *a rabiar*; referència al pare, feblement aplaudida, i referència a la *integridad nacional*, també acarnissadament aplaudida. Ells, tan joves, fan goig, donen una imatge molt *new deal* kennedià, com deia ahir Jesús Hermida; són macos, esportistes, joves, etc. Tenen una imatge molt adequada. D'altra banda, comparada la seva imatge amb la del sanguinari dictador en plena decrepitud, amb la mà tremolosa i l'expressió *alelada*, és clar, tenen molt de guanyat.

Ha vingut Pinochet; no sé qui em deia l'altre dia —potser Nemesio Antúnez— que sent autèntica devoció per Franco. D'allò que són *Personalien* només hi havia Rainier de Mònaco (suposo que deu tenir importats negocis aquí), Hussein de Jordània, Pinochet i Marcos de Filipines, que es veu que és íntim amic de Martínez-Bordiú. Es veu que tots els quadres que han desaparegut del Pardo i dels soterranis del Prado han anat a parar a Filipines. Segons altres versions, han anat a Tailàndia, fins que Tailàndia va dir prou.

Fa impressió de veure les cues de gent que van a donar l'últim adeu al seu Caudillo. Una lliçó a tenir en compte per a l'esquerra. Ells fan uns càlculs triomfalistes, però encara que sigui la meitat... La TV altera notícies amb les riades de gent desfilant davant el cadàver. La primera vegada que el vaig veure, espectre retocadíssim d'ell mateix, em va fer una gran impressió, era com la definitiva aniquilació d'un món odiat i menyspreat des de molt endins. En aquell moment vaig dir-me: «Qui pogués ser poeta per escriure uns versos a la imatge derrotada del vell dictador, però derrotada només per la mort! Qui tingués el geni d'un Brecht!», penso en el Brecht poeta, però... M'és difícil d'explicar tot el que he sentit en aquestes hores darres. Veure com molta gent saluda encara amb el braç alçat, la repugnant salutació feixista. [...]

La Canonja, c/ Arrabal, 46, 30 de desembre de 1975, dimarts, sis de la tarda

En Xirinacs, que va acabar la vaga de fam (amb els altres cinc captaires de la pau), ara fa vetlla de sol a sol davant de la presó Model. Ell continua essent molt conseqüent amb els seus objectius, aquesta és la veritat.

El recentment constituït Consell de Forces Polítiques de Catalunya s'ha entrevistat amb en Tarradellas. *El Correo Catalán* de diumenge incloïa una entrevista amb en Tarradellas. Feia una gran il·lusió de llegir-lo en lletra d'impremta de casa nostra, acostumat com et té a les seves cartes impreses a França. Les declaracions d'en Tarradellas eren molt adequades i sensates. Tot un altre to.

Pati de l'Escola Pippo. Fotografia: Pilar Aymerich (2001).

Però, tornant a Xirinacs, impressiona de veure que encara no ha tingut temps de refer-se de la darra vagada que ja s'està palplantat davant de la Model. [...] Tot plegat és interessant de seguir i de viure, i jo estic molt content que el canvi m'hagi trobat a casa i no a fora. De tota manera, les llibertats bàsiques i l'amnistia no arriben ni sembla que arribaran per ara. [...]

Muy querida Mónica Echeverría de Castillo:

En tu inolvidable y emocionante carta de este verano me decías: «Algo pasará pronto en España», y has tenido razón. No te he escrito antes porque estos últimos meses han sido meses en los que hemos vivido en la inquietud y la angustia, pero he pensado a menudo en todos vosotros y he ido sabiendo de vuestra vida, de los éxitos profesionales de tu marido en Argelia, de vuestros hijos, por comunes amigos. He conocido a Nemesio Antúnez. [...]

Desde que tu estuviste en España no pude volver a trabajar en el teatro. Las dificultades se fueron sucediendo. Emigré temporalmente a Roma. Allí, con una compañía italiana, monté tres espectáculos, entre

ellos *Noche de guerra en el Museo del Prado*, que obtuvo un gran éxito. Luego volví y siguieron las dificultades, pero ahora parece que algo va a cambiar. Por de pronto hemos abierto una Escola d'Estudis Artístics, que yo dirijo, en una localidad vecina a Barcelona y es una experiencia apasionante. En la sección de música colabora Gabriel Brnčić. Estoy escribiendo y a la par poniendo en escena una biografía del poeta proletario Salvat-Papasseit. Es un proyecto en el que llevo trabajando un año y estoy muy interesado. Ahora espero escribirte más regularmente y ya te tendré al corriente de la marcha de este trabajo. Me gustaría mucho saber cómo se concretó tu espectáculo sobre Chile. Cuéntame. [...] ●